

Ибирайым кызы Айжан

**КЫРГЫЗСТАНДЫН ЖАЛПЫ БИЛИМ БЕРҮҮ СИСТЕМАСЫ
МОДЕРНИЗАЦИЯЛОО ШАРТЫНДА**

Ибирайым кызы Айжан

**ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СИСТЕМА КЫРГЫЗСТАНА В УСЛОВИЯХ
МОДЕРНИЗАЦИИ**

Ibraiyim kuzu Aizhan

COMPREHENSIVE SYSTEM OF KYRGYZSTAN IN THE MODERNIZATION

УДК: 371.3:681.142

Учурдагы билим берүүнү жаңылоо шартындагы маселелер жана алардагы карама-каршылыктар бул макаланын негизги мазмунун түздү. Ошондой эле жаңылоо шартындагы мазмунду жаңылоонун шарттары жана карама-каршылыктарды чечүүнүн жолдору белгиленди. Андан сырткары учурдагы көрүлүп жаткан тиешелүү чаралар жазылды.

Негизги сөздөр: жалпы билим берүү, модернизация, сапат, компетенттик мамиле, окутуунун натыйжасы.

Основу данной статьи составили проблемы нынешних условий модернизации образования и противоречия в них. В статье также выделены условия модернизации содержания и пути решения этих противоречий в условиях обновления. Кроме этого представлены соответствующие мероприятия, проводимые на данный момент.

Ключевые слова: общеобразования, модернизация, качество, компетентностный подход, результат обучения.

The basis of this article have made the problem of the current conditions of the modernization of education and contradictions in them. The article also highlighted the conditions of modernization of the content and ways of resolving these contradictions in the conditions of renewal. Also shows the corresponding activities carried out at the moment.

Key words: education, modernization, quality, competency approach, training result.

Кыргыз Республикасы өзүнчө ачык өлкө болуп полимердик социомаданияттын өнүгүү абалына өтүшү конкуренция шартындагы инсандык өнүгүүгө жараша билим берүүнүн методологиялык негизин карап чыгуу талабын койду. Ал глобалдашуунун тенденциясына кирүүгө алып келип, билим берүүгө маданияттык мамиле кылууну шарттап, инсандык өнүгүүнү гумандуулук парадигмасынын нугунда алып барууну талап кылды.

Модернизациялоо зарылчылыгы ушул талаптарга туура келет.

Модернизация – учурдун жана курчап турган чөйрөнүн чакырыгына, талабына адекваттуу болгон максат, мазмун, форманын стратегиясын жана тактикасын кайрадан түзүү болуп саналат. Азыркы учурдагы тенденциялык (глобалдаштыруу, гумандаштыруу, интеграциялоо, оптималдаштыруу ж.б.) процесстер жана андан келип чыккан коомдогу карама-каршылыктар билим берүүнү маданияттык жана баалуулук мамилени негизинде реформалоо менен адекваттуулук мыйзамына дал келет.

Учурдун талабына жараша билим берүүнүн мазмуну Эл аралык жалпы тенденциялык процесстердин төмөнкүдөй алкагында өнүгө алат:

- бардык адам баласынын маданияттуулук жана адистик квалификациясына азыркы учурда коюлуп жаткан талаптардын жогорулагандыгы;

- ошондой эле билимдүүлүк жана интеллект улуттук байлыктын катарына киргендиги жана ал коомдогу эң жогорку баалуулук катары кабыл алынгандыгы.

Жогоруда көрсөтүлгөн тенденциялык процесстер жана ага жараша инсандык өнүгүүгө коюлган талаптар менен билим берүүдөгү белгиленген жагдайлардын ортосунда төмөнкүдөй карама-каршылыктарды пайда кылат:

- буга чейинки социалдык-экономикалык шарттагы жалпыга билим берүүгө карата түзүлгөн мазмун боюнча жумуш берүүчүлөрдүн талаптары адистердин компетенттүүлүгүнө коюлган талаптарына дал келбей калышы;

- билим берүү чөйрөсү менен окуучулардын кызыгууларынын ортосунда көп түрдүүлүктөрдүн улам жогорулашы;

- практикалык багыттарга ориентация алуу зарылдыгынын күн санап жогорулашы жана окуу программаларынын мүмкүнчүлүгүнүн чектелгендиги;

- коомдун өнүгүү темпи жана билим берүүдөгү маселелердин кечендеп чечилип жатышы ж.у.с.

Бул карама-каршылыктарды чечүүнүн биринчи шарты анын милдеттүү мазмундук инвариантынын төмөнкүдөй максаттарга багытталуусу менен шартталат:

1. Конкуренцияга жөндөмдүү инсандын даярдоо.
2. Конкуренцияга жөндөмдүү мамлекетти түптөө.
3. Жеке инсандын жана коомдун коопсуздукту сактоо жөндөмдүүлүктөрүн калыптандыруу.

Бул айтылгандардын негизинде Кыргызстандагы жалпы билим берүүнүн жана жалпы эле мамлекеттин билим берүү системасынын абалынын жаңылануу керектигинен кабар берет.

Азыркы мезгилде Кыргызстан бир коомдон экинчи коомго өтүү процессин башынан кечирип жатат. Адамдардын социалдык жана руханий турмушунда олуттуу өзгөрүүлөр жүрүүдө, коомдун экономикалык модели жаңыланууда. Базар мамилелери коомдун экономикалык турмушунун ажырагыс

бөлүгү болуп калды. Илимий-техникалык прогресстин жетишкендиктерин киргизүү, материалдык ресурстарды рационалдуу колдонуу, эмгек өндүрүмдүүлүгүн жана кадрлардын кесиптик чеберчилигин, алардын жалпы маданиятын жогорулатуу аркылуу экономиканы интенсивдүү түрдө жолго коюп, аны көтөрүү зарыл.

Коомду түп-тамырынан бери кайра куруу – бул экономикадагы гана өзгөрүүлөр эмес. Коомдун баалуулук багыттарынын, анын жашоосунун сапатынын өзгөрүшү, бул азыркы адамдын менталитетиндеги, анын мүнөзүндөгү, аң-сезиминдеги, жүрүм-турумундагы терең өзгөрүүлөр. Бул өзгөрүүлөрдүн бардыгы бири-бири менен тыгыз байланышкан. Экономикалык модернизациялоонун ийгиликтүү болушу инсандын социалдык жаңылануу ишмердигинен түздөн-түз көз каранды. Ошондуктан, жаштарга билим берүү бүгүнкү күндөгү башкы проблемалардын бири болуп саналат.

Билимдүүлүк, жараңдардын квалификациясы коомдун байлыгынын негизи болгон жана болуп кала берет. Аны дүйнөлүк практика далай жолу далилдеди. Бүткүл дүйнө жүзүндө XXI кылымдын башында билимдин ролу өзгөчө жогорулады. Дал ошол билим берүү бүгүнкү күндө өлкөлөрдүн, элдердин, улуттардын, социалдык топтордун, үй-бүлөлөрдүн жана айрым инсандардын жашап кетүү жөндөмдүүлүгүн камсыз кылган башкы күчкө айланды.

Азыркы дүйнөлүк коомчулукта билим илим жана маданият менен катар эле негизги өндүрүш ресурсу болуп саналат. Билим берүү жаңылануунун негизги объектиси гана болбостон, анын субъектиси, күчтүү рычагы, инновациялык ресурстардын түгөнгүс булагы катары кабыл алына баштады.

Кыргыз Республикасында билим берүү социалдык-экономикалык өнүгүүнүн негизги фактору катары каралууда. Ошондуктан, Кыргызстан эгемендүү мамлекет болгондон тартып, билим берүүнүн өнүгүшү мамлекеттик саясаттын негизгилеринин бири катары карала башташы жакшы жышаан болуп калды. 1996-жыл «Билим жылы» деп жарыяланып, Кыргызстанда билим берүүнүн актуалдашуусу, билим берүү системасына жаңыча көз жүгүртүүгө мүмкүнчүлүк берип, теориялык жана практикалык мазмундагы бир катар проблемаларды чечүү маселелери коюлган.

Кыргызстандын азыркы шартында билим берүү системасын жаңылоо иштери кандай жүзөгө ашырылууда?

Кыргызстан мамлекеттик көз каранды эмес тикке жетишкенден кийин билим берүү тармагындагы жаңылануу процесси жаңы багытка бет алды. Анын башкы мааниси, мурдагы ийкеми азыраак, репродуктивдүү билим берүүгө көбүрөөк басым жасаган, консервативдүү социалдык структурадан, жаңылануунун жана инсандын, коомдун өнүгүшүн алдыга сүрөй турган структурага айландыруу максаты коюлган.

Андан соң жеке инсанга багытталган билим берүү, же инсанды, анын жеке өзгөчөлүктөрүн, кызыкчылыктарын жана мүмкүнчүлүктөрүн эске алуу

менен окутуу – азыркы билим берүүнү сапаттык жактан жаңылоонун башкы шарттарынын бири болуп калды. Биздин оюбузча ал төмөндөгүдөй талаптарды чагылдырат:

- билим берүүнүн негизги баалуулугу деп инсандын оригиналдуулугу, өзүнчөлүгү жана кайталангыс уникалдуулугу боюнча жеке индивидуум катары калыптанып жаралышын кабыл алуу, таануу;

- дифференцирленген, ар түрдүү деңгээлдеги окутууну ишке ашырууга керектүү билим берүүнүн альтернативдүү формаларынын болушу;

- ар бир окуучуга, анын жеке өзгөчөлүктөрүнүн, турмуштук баалуулуктарынын, умтулууларынын негизинде өзүнүн өнүгүү жолун тандап алуу укугунун берилиши. Мындай талаптар өз кезегинде “сапат” түшүнүгүнүн пайда болушун шарттады.

Сапат идеясы жаңылануу процессинин өзөктүк идеясы катары каралды. Сапат инсандын өнүгүү жана коомдун өнүгүшүнүн иштиктүү фактору катары жеке инсанга багытталган билим берүү идеясы менен түзүздөн-түз байланыштырыла баштады. Билим берүү жаатында жүзөгө ашырылып жаткан өзгөрүүлөргө укуктук негиз берген бир катар олуттуу мамлекеттик чечимдер кабыл алынган. Алардын ичинен, маанилүүсү катары 1992-жылдын декабрында кабыл алынган «Билим берүү тууралуу» мыйзамды алсак болот.

Бул мыйзам жалпы билим берүүчү мектепти жаңылоонун күчтүү түрткүсү болуп калды. Анын жакынкы жылдарга карата билим берүүнү өнүктүрүү программасын аныктаган негизги белгилери болуп, мектепти демократиялаштырууну жана гумандаштырууну, анын иштешинин эркиндигин, билим берүүнүн мазмунун жаңылоону, окшоштукту жоюуну, окутууну дифференциациялоону жана интенсивдештирүүнү караган.

Мыйзамга ылайык, мектептерге билим берүү программаларынын варианттарын, өзгөчө предметтик программаларды иштеп чыгууга укук берилди. Билим берүү программаларын иштеп чыгууга ата-энелерди, жергиликтүү бийлик өкүлдөрүн, коомдук уюмдарды катыштырууга мүмкүнчүлүк түзүлдү. Мектептердин билим берүү пландарын, анын варианттарын тандоо укугу кеңейтилди жана жоопкерчилиги жогорулатылды. Педагогакалык коллективдер, мугалимдер окутуунун формаларын жана методдорун эркин тандай алышат.

Мыйзам мектептик билим берүү жаатындагы монополияны жоюп, жеке менчик мектептердин иштөөсүнө жол ачты. Ошентип, бул чөйрөдө эркин атаандаштык үчүн шарттар түзүлдү. Билим берүү мекемелеринин бардык баскычтары жана типтери үчүн билим берүү стандарттарынын киргизилиши менен, анын биримдиги сакталды.

Мыйзам билим берүү жаатындагы бирдиктүү мамлекеттик саясатты жүргүзүүнү караштырган жана 1996-жылы кабыл алынган Улуттук билим берүү программасы анын негизи болуп калды. Андан тышкары «Айыл мектеби», «Маданият аркылуу билим берүү» жана башка программалар кабыл алынган.

Мектептердин типтери боюнча дифференцир-
лештирүүнүн бир калыптагы тенденциясы байкал-
ган. Азыркы учурга карата Кыргызстанда жаңыла-
нуунун мисалдары катары: массалык мектеп, мектеп-
гимназия, мектеп-лицей профилдик мектеп (предмет-
терди тереңдетип окутуу мектеби) автордук мектеп,
атайын мектеп, эксперименталдык аянтча мектеби,
жекшембилик мектеп сыяктуу мектептердин типтери
бар.

Мектептик билим берүүнүн көп ченемдүүлүгү
аны чектерин гана кеңейтпестен, ошондой эле,
өнүгүп келе жаткан инсандын ар түрдүү суроо-
талаптарын камсыз кылган кыйла демократиялык
системаны түзүү талабын көтөрүп чыкты.

Бардык өлкөлөр үчүн билим берүүнүн мазмуну
проблемасы окутуунун жана тарбиялоонун өзөктүк
проблемасы бойдон калууда. Өсүп келе жаткан
муундардын билиминин деңгээли «Эмнеге окутуу
керек?» деген маселени чечүүгө көз каранды болгон
жана болуп кала берет.

Жалпы билим берүүнүн мазмуну боюнча
Кыргызстанда Ж.Аманалиев, М.Балтабаев,
И.Бекбоев, А.Измайлов, Э.Мамбетакунов, Н.Чжен
жана башкалар изилдөө иштерин жүргүзүшкөн.

Кыргызстан ачык коомго өткөн сайын, окутуу-
ну жана тарбиялоону улуттук маданияттын негизин-
де гана жүргүзүү жетишсиз болуп калды. Дүйнөлүк
маданияттын казынасын демек, билим берүүнүн
дүйнөлүк тенденцияларын андап билүү зарыл. Дүй-
нөлүк тенденциялардын бул агымы менен мектептик
билим берүүнүн билимдүү адамды тарбиялоо милде-
ти стандарттуу эмес ой жүгүрткөн адамды тарбиялоо
милдети менен алмашылды.

Эгерде мурда билимдүүлүктүн деңгээли үйрө-
нүлгөн эрежелердин жаттаган ырлардын көптүгү,
типтүү тапшырмаларды чечүү ыктары менен чене-
лип келсе, азыр Кыргызстандын көпчүлүк окумуш-
туулары менен практиктердин пикири боюнча окуу
ишмердигин натыйжага басым коюу менен окутуу,
окуучунун окуу жүгүн жана окутуунун мазмунун
оптималдаштыруу, глобалдашуу шартына ылайык
билим берүү керек деп эсептешүүдө.

Бул жерде сөз билим берүүнүн мазмунун жөн
эле жакшыртуу жана модернизациялоодо эмес, жаңы
нерсени жаратууда, түзүүдө болуп жатат. Аны кыска
мөөнөттө турмушка ашырууга мүмкүн эместей
сезилет, бир четинен.

Демек, Кыргызстандагы жалпы эле билим берүү
системасынын абалы жаңылануу алдында турганды-
гы жалпыга маалым болуп, Кыргызстандын билим
берүүсү бир баскычтан экинчи бир баскычка өтүү
процессин башынан кечирүүдө.

*Бир баскычтан экинчи бир баскычка өтүүдө
кандай шарттар белгиленди?*

Ал – компетенттик мамиленин негизинде билим
берүү, инсанга багытталган билим берүү, же инсан-
ды, анын жеке өзгөчөлүктөрүн, кызыкчылыктарын
жана мүмкүнчүлүктөрүн эске алуу менен окутуу,
натыйжага багытталган билим берүү – азыркы билим
берүүнү сапаттык жактан жаңылоонун башкы
шарттарынын бири катары эсептелди.

Демек, сапат идеясы жаңылануу процессинин
өзөктүк идеясы экендиги тастыкталды. Сапаттык
идеяга басым жасалган бир катар олуттуу мамлекет-
тик чечимдер кабыл алынды. Алардын ичинен, маа-
нилүүсү катары «Билим берүү жөнүндөгү» Мыйзам-
ды, 2020-жылга чейин Кыргыз Республикасында би-
лим берүүнү өнүктүрүү Концепцияны (КР Өкмөтү-
нүн 23.04.2012-ж. №201 Токтому), 2012-2020-жыл-
дарга Кыргыз Республикасында билим берүүнү
өнүктүрүү Стратегияны (КР Өкмөтүнүн 23.04.2012-
ж. №201 Токтому), мамлекеттик билим берүү стан-
дартын (21.07.2014-ж. №403 КР Өкмөтүнүн Токто-
му) ж.у.с. документтерди алсак болот. Билим берүү-
нүн мазмунун жаңылоо, Кыргызстандын азыркы
мектептеринде мезгилдин талабына ылайык өзгөрүү-
лөр менен байланышкан иштин башкы аспектилери-
нин бири. Ага ылайык 2009-2011-жылдары Кыргыз
билим берүү академиясы тарабынан “Маданияттык-
компетенттик мамиленин негизинде билим берүүнүн
мазмунун, окуу китептерин жана окутуунун техно-
логиясын жаңылоо” боюнча НИРдин темасы менен
илимий-изилдөө иштер жүргүзүлүп келген. Ал эми
2012-2014-жылдар аралыгында “Билим берүүнүн
мазмунун оптималдаштыруу жана баалоо” маселе-
рине арналган изилдөө иштери жүргүзүлгөн болсо,
2015-2017-жылдарга “Кыргыз Республикасынын
билим берүүнү өнүктүрүү стратегиясына ылайык
билим берүүнүн мамлекеттик стандартынын 2014-
жылдагы жаңы вариантынын негизинде илимий
окуу-методикалык комплексин өркүндөтүү” аттуу
тема белгиленип, учурда бул изилдөө иштери жүр-
гүзүлүп жатат [1; 4; 5]. Мындай изилдөө иштер Кыр-
гызстандын билим берүү системасынын багытын,
өнүгүү тенденциясын белгилеп, өнүгүүнүн кийинки
этабын аныктап турган алгылыктуу иштерден болуп
эсептелет.

Учурда билим берүүнүн жаңы муундагы стан-
дарттарын түзүүдө сапатты камсыз кылуунун бир-
ден-бир шарты болуп билим берүүнүн натыйжасына
басым коюу саналды. Ал окуучунун жеке инсандык
жетишкендиктерин баалоодо багыт көрсөтөт жана
окуучунун ишмердүүлүк ыкмаларын акыл эстүү
колдоно билүүсүнө негиз боло алат.

Билим берүүдөгү стандарттарды жаңылоо,
каржылоо булактарын табуу, бир канча өзгөртүүлөр-
дү киргизүү менен гана чектелбейт. Билим берүүдө
жаңылануу дегенде, бизге негизинен мектептеги
окуу күнү жана сааттардын саны, материалдык кээ
бир мүмкүнчүлүктөрү, класстардын чоңойтулушу,
компьютердик билим берүү, мектепке таянган
жетекчилик (School based management), өлчөө жана
баалоо системасынын жакшыртылышы, компетен-
цияларынын кеңейтилиши, билим берүүнүн натый-
жасынын сапатына басым жасалышы сыяктуу ара-
кеттер ойго келет.

Ошол себептүү Кыргыз билим берүү академия-
сы тарабынан жалпы билим берүүчү мектептер үчүн
Базистик окуу планы иштелип чыгып (Кыргыз
Республикасынын жалпы билим берүүчү уюму үчүн
Базистик окуу пландарынын долбоорлорун бекитүү
жөнүндө №1246/1. 2015-жылдын 8-октябрындагы

министрликтин буйругу менен), коомчулуктун талкуусунан кийин, предметтер боюнча жаңы стандарттар (2014-жылдагы мамлекеттик билим берүү стандартынын жаңы вариантынын негизинде) түзүлүп, алар (Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүүчү уюмдарынын 5-9-класстары үчүн «Математикалык», «Табигый илимий», «Технологиялык», «Социалдык», «Ден соолук маданияты» жана «Искусство» билим берүү чөйрөлөрүнүн жаңы муундагы сабактарынын стандарттары жөнүндө №1247/1. 2015-жылдын 8-октябрындагы Буйруктун негизинде) КР Билим берүү жана илим министрлигинин Коллегиясынан бекитилди.

Демек, КР жалпы билим берүүчү мектептери үчүн билим берүүнүн мазмунун жаңылоо талабы өз кезегинде башка да мектептердин типтеринде (билим берүүнүн башка да баскычтарынын) билим берүүнүн мазмунунун жаңылануу зарылчылыгын белгилейт.

Демек, эгемендүү өлкө болгондон тартып Кыргызстандагы билим берүү системасын заманбап тенденциялардын негизинде модернизациялоо, жалпы билим берүүнүн сапатын жолго коюу – жалпы эле билим берүү системасынын сапатынын камсыздалышына өбөлгө болуп бермекчи.

Адабияттар:

1. Билим берүүнүн мазмунун оптималдаштыруу жана баалоо проблемалары. 2012-2014-жж. карата Кыргыз билим берүү академиясынын НИР тарабынан бекитилген илимий отчетторго анализ. – Б., 2014.
2. Закон КР «Об образовании». // <http://www.toktom.kg> от 30 апреля 2003 г. №92. – С. 5.
3. Концепции обновления предметного образования в школах Кыргызской Республики. - Б., 1995. - 45 с.
4. Кыргыз Республикасынын билим берүүнү өнүктүрүү стратегиясына ылайык билим берүүнүн мамлекеттик стандартынын 2014-жылдагы жаңы вариантынын негизинде илимий окуу-методикалык комплексин өркүндөтүү. 2015-2017-жж. карата Кыргыз билим берүү академиясынын НИР тарабынан бекитилген илимий отчетторго анализ. - Б., 2015.
5. Маданияттык-компетенттик мамиленин негизинде мектепте табигый-математикалык билим берүүнүн мазмунун жана аны реализациялоонун технологиясын модернизациялоо. КББАнын 2009-2011-жылдардагы НИР темасы боюнча отчетторго анализ. - Б. - 185 б.
6. Программа Правительства по реализации Национальной стратегии устойчивого развития КР на период 2013-2017 годы. - Б., 2012.

Рецензенттер: д.пед.н., профессор Калдыбаев С.К.